

Bir K nyeye Unsuru Olarak Arap Kültür ve Edebiyatı'nda Cansız Objeler, Bitkiler, İnsanlar

Fadime Kavak*

 z

Arap k nyeye geleneğine ait uygulamalar; insanlara, hayvanlara, bitkilere ve cansız objelere  it olanlar şeklinde kabaca dört ana kategoride ele alınabilir. Bu alışma, daha önce yine tarafımızdan bir makale çerçevesinde ele alınan en yaygın k nyeye sınıfı olan hayvan künyelerini dışarıda tutarak, günlük yaşantımızda yine geniş bir yer işgal eden cansız varlıklara, bitkilere ve insanlara ait k nyelerle bunların Arap Őiirindeki yansımaları üzerinde duracaktır.

Anahtar Kelimeler: Künyeleme geleneği, Arap kültürü, Cansız objeler, Bitkiler, İnsan  özellikler.

Inanimate Objects, Plants and People as an Element of Kunya in Arab Culture and Literature

Abstract

Applications in Arab's kunya tradition can roughly be addressed in four main categories: those of people, animals, plants and inanimate objects. As I treated the most common class of kunyas, i.e. animal kunyas in a previous study, this study especially deals with the kunya types of inanimate objects, plants and people, which occupy a very large space in our daily life, together with their reflections in Arabic poetry.

Key Words: Kunya tradition, Arabic culture, Inanimate objects, Plants, Human features.

* Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(fadimekavak@hotmail.com)

Giriş

Araplar arasında yaygın bir kullanım alanına sahip olan, daha ziyade **أُمُّ** ve daha çok insanlar için kullanılan künyeler,¹ şahısların kimin soyundan geldiği ya da onların temel vasıfları ve nitelikleri hakkında bilgiler vermektedir. Söz gelimi ilk insan ve ilk peygamber olan Âdem (as.)'ın künyesi **إِبْنُ الطَّيْنِ** olup bununla çamurdan yaratıldığı ifade edilmektedir.² Genel manadâ insanlara da **بَنُو الدُّنْيَا** ya da **بَنُو الأَيَّامِ** künyeleri verilmiştir. Ali b. Ebî Tâlib (ra.)'a “İnsanların dünyaya olan sevgilerini görmedin mi?” denildiğinde; “Onlar, Dünya'nın çocuklarıdır” manasında (**هُمُ بَنُوهَا**) demiştir. Şâir şu beytinde de kadınlar için **بَنَاتُ الدُّنْيَا** ifadesini kullanmıştır:³

وَنَحْنُ بَنُو الدُّنْيَا وَهِنَّ بَنَاتُهَا وَعَيْنُ بَنِي الدُّنْيَا لِقَاءَ بَنَاتِهَا

“Biz dünyanın oğulları, onlar da kızları.. Oğulların hayatını sürdürmesi kızlarla bir araya gelmesine bağlıdır.”

Ayrıca servet sahibi kimseye de **إِبْنُ الدُّنْيَا** denilmektedir.⁴

İnsanların yanı sıra hayvanlar, bitkiler ve çevremizde önemli bir yere sahip olan cansız objelere de künyeler verilmiştir. Hayvanlara ait künyeler daha çok onların fiziksel özelliklerini, tabiatlarını, yaşadıkları yerleri, kendilerinin veya yavrularının isimlerini yansıtırlar. Mesela deveye, dayanıklı olduğu için **أَبُو أُيُوبٍ**, keçiye yavrusu oğlaktan dolayı **أَبُو جَدِي** ata hızlı koştuğu için **أَبُو مَضَاءٍ**, aslana yattığı koruluk sebebiyle **أَبُو الأَحْيَاسِ** künyeleri verilmiştir. Bu hayvanların dişilerinin künyesi de **أُمُّ** veya **بِنْتُ** kelimeleriyle yapılmıştır.

Bitkiler ve cansız varlıklara ait künyelere gelince, bunlar arasında somut ve soyut varlıklara, yiyecek ve içeceklere, şehirlere, sûrelere vb. şeylere verilen künyeler vardır. İnsan için kullanılan künyelere benzer olarak müzekker varlıkların künyesi **أَبٌ** veya **رَأِيٌّ**, müennes olanların ki ise **أُمُّ** veya **بِنْتُ** sözcüklerinden oluşurken, her ikisinin çoğul formu **بَنَاتٌ** kelimesiyle yapılır. Ancak semâi müennes bir kelime olan ateşin künyelerinin **أَبُو سَرِيحٍ - أَبُو حُبَابٍ**

¹ Bk. Fadime Kavak, “Arap Kültüründe Künyeleme Geleneği ve Çöl Faunası Üzerindeki Yansımaları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2013), s. 111-149.

² İbnü'l-Esîr, Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Murassa' fi'l-âbâ ve'l-ümmehât ve'l-benîn ve'l-benât*, (nşr. Fehmî Sa'd), 'Âlemü'l-kütüb, I.baskı, Beyrut 1996, s. 44.

³ Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdilmelik b. Muhammed b. İsmail, *Simâru'l-kulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim), Dâru'l-ma'ârif, I. baskı, Kâhire 1965, s. 268.

⁴ Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-münîr fi garîbi's-şerhu'l-kebîr*, I-II, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, 63.

olması, bazen müennes varlıklara künye verilirken أَبْ kelimesinin de kullanıldığını göstermektedir.

Cansız varlıklara künye verilirken bu varlıkların sahip oldukları özellikler de göz önünde bulundurulmuştur. Mesela ölüme, insanı yuttuğu için أُمُّ اللَّيْمِ; sofraya, insanları bir araya getirdiği için أَبُو جَامِعٍ; Fâtihâ süresine, Kur'ân'ın ilk süresi olması sebebiyle أُمُّ الْقُرْآنِ denilmiştir.

Bir varlığın birden fazla künyesi olabildiği gibi, bir künye birden fazla varlık için de kullanılmıştır. Mesela أُمُّ اللَّيْمِ ölümün, felaket ve musibetin; أَبُو مَالِكٍ açlığın, yaşlılığın, fakirliğin, kartal ve keçinin künyesidir. Aynı şekilde أُمُّ فَتْحٍ felâket, musibet, ölüm ve harbin künyesi iken, أُمُّ قَشْعَمٍ ve قَشْعَمٍ kartal, sırtlan, örümcek, dünya ve dişi aslanın, أُمُّ قَنْطَلٍ de dişi kurdun künyesidir.

Cansız varlıkların ve bitkilerin yanı sıra uyanık, pinti, hırsız, kör v.b. gibi belli vasıflara sahip kimseleri tanımlamak için de künyelerden yararlanılmıştır. Mesela; uyanık kimseye أَبُو الْحَذِرِ, hırsıza رَابْنُ اللَّيْلِ, köre أَبُو بَصِيرٍ denilmiştir.

Şimdi aşağıda cansız objeler, bitkiler ve insanlar için türetilmiş olan künyeleri detaylı bir biçimde ele almaya çalışalım.

A) Kâinatla İlgili Varlıkların Künyeleri

1) Dünya: (دُنْيَا)

Biz insanlar için bir imtihan yeri olan, kısa ve geçici bir konak olarak bilinen dünya hayatının pek çok künyesi vardır. Bu künyeler, bizlere dünyanın özelliklerini ve vasıflarını en iyi şekilde yansıtmaktadır.

أُمُّ خَنْوَرٍ : Dünya, insanı yiyip bitirdiği için sırtlana benzetilmiş ve aslında sırtlana verilen bu künye dünyanın da künyesi olmuştur.⁵ Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan (86/705), dünyanın nimetlerinden ve lezzetlerinden istifade ettik derken "نَمَكْنَا مِنْ أُمِّ خَنْوَرٍ" demiş ve bu sözünün üzerinden bir hafta geçtikten sonra vefat etmiştir.⁶

أُمُّ شَمَلَةٍ : Hem dünyanın hem de içkinin künyesidir. Çünkü her ikisi de insanın aklını başından alır ve insanın aklına hükmeder. Aşağıdaki beyitte أُمُّ شَمَلَةٍ ile ilgili olarak mecaz manada şöyle denilmiştir:

⁵ İbn Hamdûn, Muhammed b. 'Ali, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, I-X, Dâru sâdır, I. baskı, Beyrut 1417, IX, 190; Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Rabî'u'l-ibrâr ve nusûsu'l-ahbâr*, I-V, Müessesetü'l-a'lamî, I. baskı, Beyrut 1412, I, 61.

⁶ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 257.

مِنْ أُمِّ شَمْلَةَ تَزْمِينًا بِدَائِفِهَا عَرَاةٌ زُيِّنَتْ مِنْهَا التَّهَاوِيلُ⁷

“Nakışlarla bezenen aldatıcı şey, felaketlerini Dünyadan bize atıyor”

Dünyanın diğer künyeleri de şöyledir:

أُمُّ دُفْرٍ - أُمُّ دَرَنِ - أُمُّ دَرَزٍ - أُمُّ الْفَنَاءِ - أُمُّ حُبَابٍ - أُمُّ الْجَبَلِ - أُمُّ الْعُجْبِ - أُمُّ غُولٍ - أُمُّ وَافِرَةٍ - أُمُّ سَلْمَةَ

أُمُّ دُفْرٍ kötü koku, دَرَنِ pislik, دَرَزٍ dünya nimetleri ve lezzetleri, فَنَاءٍ fâni olma, كُجْبٍ kendini beğenmişlik, وَافِرَةٌ bol, çok manalarına gelir. Dünyaya, insanı helak ettiği için غُولٍ أُمُّ künyesi verilmiştir.⁸ غُولٍ gulyabâni, felâket ve ölüm manalarına gelmektedir.

2) Güneş: (شَمْسٌ)

أَنْوَارُ السَّمَاءِ : أُمُّ أَنْوَارِ السَّمَاءِ - أُمُّ شَمْلَةَ - أُمُّ النَّجْمِ - بِنْتُ السَّمَاءِ أَنْوَارُ yıldızlar demektir. Güneş ışığının künyesi de إِبْنُ الْإِهْمَةِ'dir.⁹ Câhiliye şâiri olan Teebta Şerran'ın (540-?) aşağıdaki beytinde geçen أُمُّ النَّجْمِ ile güneş kastedilmektedir:

يَرَى الْوَحْشَةَ الْأَنْسَ الْأَنْسَى وَيَهْتَدِي بِحَيْثُ اهْتَدَتْ أُمُّ النَّجْمِ الشَّوَابِكِ¹⁰

“Yalnızlığı samimi dost gibi görüyor ve güneşin rehberliğinde yol alıyor”

3) Ay: (قَمَرٌ)

أَيُّ اللَّيَالِي : Ayın künyesidir. اللَّيَالِي geceler manasına gelip, اللَّيْلَةُ kelimesinin cemisidir.¹¹

Bir şâir beytinde ayı tasvir ederken şöyle demiştir:

بَدَأَنْ بَنًا وَابْنُ اللَّيَالِي كَأَنَّهُ حُسَامٌ جَلَّتْ عَنْهُ الْقَيْوُنُ صَقِيلُ¹²

⁷ Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdirrezzâk el-Huseynî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (nşr. Komisyon), I-XXXX, Dâru'l-hidâye, y.y., t.y., XXIX, 292.

⁸ İbn Sîde, Ebu'l-Hasan 'Ali b. İsmail, *el-Muhassas* (nşr. Halil İbrâhim Ceffâl), I-V, Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî, I.baskı, Beyrut 1996, IV, 122; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-luga* (nşr. Muhammed İvad Mur'ib), I-XV, Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî, I. baskı, y.y., 2001, XIII, 126, 263; İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Dâru sâdır, I.baskı, Beyrut, t.y., V, 348; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 98, 115, 173, 214, 231, 238.

⁹ Zemaşerî, *Rabî'u'l-ibrâr*, I, 85; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 43, 50, 178, 290; Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân, *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ* (nşr. Fuâd 'Ali Mansûr), I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1998, I, 489.

¹⁰ Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. 'Abdillah, *Kitâbu's-sinâ'ateyn el-kitâbe ve's-şi'r* (nşr. 'Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut 1986, s. 322.

¹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 264; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 263.

“Ay, sanki demircinin parlattığı keskin bir kılıç gibi görünürken yanımıza geldiler”

4) Gökyüzü: (سَمَاء)

أُمُّ الْغَيَْاثِ - أُمُّ الْنُجُومِ : Gökyüzünün künyeleri olup, أُمُّ الْغَيَْاثِ aynı zamanda tencerenin de künyesidir. Gökyüzüne أُمُّ الْغَيَْاثِ künyesinin verilmesinin nedeni yağmurla (غَيَْاثٌ) yeryüzüne rahmet, bereket getirmesidir.¹³ Ayrıca أُمُّ الْنُجُومِ samanyolunun (مَجْرَّةٌ) da künyesidir. Samanyolunun bir diğer künyesi أُمُّ السَّمَاءِ'dir.¹⁴

5) Bulut: (سَحَابٌ)

بُنَاتُ مَحْرٍ - بُنَاتُ مَزْنَةَ : Bulutun künyeleridir. مَزْنَةَ beyaz bulut, مَحْرٍ buharlanma demektir. بُنَاتُ مَحْرٍ ve بُنَاتُ مَحْرٍ yaz mevsiminden az önce ortaya çıkan beyaz bulutlardır.¹⁵ Muallaka şâirlerinden Tarafe (564-?) bir beytinde şöyle demiştir:¹⁶

كَبَاتِ الْمَحْرِ يَمَادُنْ إِذَا أَنْبَتِ الصَّيْفُ عَسَالِيحَ الْخَضِرِ

“Yaz mevsimi bitkilerin filizlerini yeşerttiğinde onlar, bulutlar gibi yumuşacık olurlar.”

6) Yağmur: (مَطَرٌ)

بُنَاتُ الْبَكْرِ - بُنَاتُ السَّحَابِ : Yağmurun künyeleridir. بَكْرٌ ve بَكْرٌ bulut manasına gelir. Bir şâir beytinde şöyle demiştir:¹⁷

أَخْرَجَتْ مِنْهَا بُنَاتُ الْبَكْرِ صَاحِيَةً بِكَلِّ أَبْرِقٍ مِنْ أُمَاتِهِ الْعُطْبِ

“Yağmur suları, pamuktan yapılmış iplerle bağlanan kovalarla kuyudan dışarıya çıkarıldı.”

7) Dolu: (بُرْدٌ)

أَبُو الْعَمَامِ - بُنَاتُ السَّحَابِ - بُنَاتُ الْغَمَامِ : Dolunun künyeleri olup; بُنَاتُ السَّحَابِ ve بُنَاتُ الْغَمَامِ bulut manasına gelir. بُنَاتُ السَّحَابِ dolunun künyesinin cemisidir. Şâir Cerir'in çağdaşı Adiyy b. er-Rikâ' (95/714) bir beytinde dolu için şöyle demiştir:¹⁸

¹² İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve's-su'arâ*, I-II, Dâru'l-hadîs, Kâhire 1423, I, 85.

¹³ Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdillâh b. Sehl, *Cemheretü'l-emsâl* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, 'Abdülmecid Kutamış), I-II, Dâru'l-fikr, II. baskı, Beyrut 1988, I, 46; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 231.

¹⁴ İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 117; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, V, 263; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 256.

¹⁵ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 41; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 78, 268.

¹⁶ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, *el-Hasâis* (nşr. Muhammed 'Ali en-Neccâr), I-III, 'Âlemü'l-kütüb, Beyrut, t.y., II, 85.

¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 79, 175.

كَأَنَّ ثَنَائِيهَا بَنَاتٌ سَحَابِيَّةٌ سَقَاهُنَّ شُرُوبٌ مِنَ الْعَيْثِ بَاكِرٌ

“Sabahın erken saatlerinde yağan sağanak yağmur, tepeleri ıslattığında dolu taneleri gibi görünüyor.”

8) Hilal: (هَلَالٌ)

Hilalin künyeleridir. Şâir aşağıdaki beytinde hilali şöyle tasvir etmiştir:¹⁹

كَأَنَّ ابْنَ مُرْتَهَاتِهَا جَانِحًا فَسَيْطٌ لَدَى الْأَفْقِ مِنْ خَنْصِرٍ

“Ufukta eğilmiş bir şekilde duran hilal, sanki serçe parmağından kesilmiş tırnak gibi”

9) Yıldız: (كَوْكَبٌ - نَجْمٌ)

Yıldızların, ²⁰ بَنَاتٌ نَعِشٍ ise kuzey yıldızlarının künyesidir. Yıldız müzekker bir kelime olduğu için künyesinin müfredi بَنَاتٌ نَعِشٍ şeklinde gelir.²¹ Karanlık, zifiri geceye بَنَاتٌ نَعِشٍ tabut, tahtirevan manalarında olup, bu yıldızların bir araya gelerek oluşturduğu şekil tahtirevana benzediği için böyle bir künye verilmiştir.

10) Gece: (لَيْلٌ)

أَبُو جَمْعٍ - ابْنُ جَمِيرٍ - ابْنُ ثَمِيرٍ - ابْنُ الْكَرْوَانِ - ابْنُ سَمِيرٍ - ابْنُ نَمِيرٍ - ابْنُ سُبَاتٍ - ابْنُ جَمِيلٍ - بَنَاتٌ رَائِبٌ سَمِيرٍ - ابْنُ جَمِيرٍ veya بَنَاتٌ نَعِشٍ Karanlık, zifiri geceye بَنَاتٌ نَعِشٍ veya بَنَاتٌ نَعِشٍ mehtaplı geceye de بَنَاتٌ نَعِشٍ denir. Asla gelmeyeceğim manasında بَنَاتٌ نَعِشٍ de gece-gündüz manasına gelir.²² بَنَاتٌ نَعِشٍ toplamak, bir araya getirmek, بَنَاتٌ نَعِشٍ topluluk, بَنَاتٌ نَعِشٍ zaman, بَنَاتٌ نَعِشٍ uyku, rahatlık ve dinlenme, بَنَاتٌ نَعِشٍ iyilik, ihsan, بَنَاتٌ نَعِشٍ arzu, istek manalarına gelir.

¹⁸ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-belâga* (nşr. Muhammed Bâsil), I-II, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, I. baskı, Beyrut 1998, I, 80; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s.177, 232; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 41; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 264.

¹⁹ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 40; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 263; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 268; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 405.

²⁰ Tevhîdî, 'Ali b. Muhammed b. Abbas Ebû Hayyân, *el-Besâir ve'z-zehâir* (nşr. Vedâd el-Kâdî), I-X, Dâru sâdir, I. baskı, Beyrut 1988, I, 59.

²¹ Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, I, 277; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 232; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 295.

²² İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 91, 96, 103, 176, 257; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 402, 404; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV, 362; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 89; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 40; Dımaşkı, Ahmed b. Mustafa, *el-Letâif fi'l-luga*, Dâru'l-fadîle, Kâhire, t.y., s. 61.

11) Gündüz: (نَهَارٌ)

Gündüzün künyeleridir²³ ve اِبْنُ حُبَارَى toy kuşu manasına gelir.

12) Sabah: (صَبِيحٌ - صَبَاخٌ)

Sabahın künyeleridir. Bunun nedeni, güneş ışığının akabinde sabahın olmasıdır. اِبْنُ دُكَاءٍ güneş manasına gelip, اِبْنُ دُكَاءٍ de güneşin künyesidir. Bir beyitte şöyle geçmektedir:²⁴

فَوَزَدَتْ قَبْلَ اِنْبِلَاجِ الْفَجْرِ وَابْنُ دُكَاءٍ كَامِنٌ فِي كَفْرِ

“O, fecr doğmadan, sabah gecenin karanlığında gizliyen geldi.”

B) Soyut Varlıkların ve Durumların Künyeleri

1) Şeytan: (شَيْطَانٌ)

Şeytanın en meşhur künyesi olan اَبُو مُرَّةٍ aynı zamanda Firavun'un da künyesidir.²⁵ اِبْنُ قِثْرَةَ ok manasına gelir. اِبْنُ قِثْرَةَ da yılanın künyesidir.²⁶ el-Harezmi, İbnu'l-Haccâc için söylediği şu beyitte اَبُو مُرَّةٍ şeytan manasına gelmektedir:

فَمَا تَلَّاقَيْنَا سَوَى مَرَّةٍ حَتَّى أَتَى الشَّيْخُ اَبُو مُرَّةٍ²⁷

“Bir kere buluşur buluşmaz, şeytan yanımıza geliverdi.”

Emevî dönemi hiciv şairlerinden Ferezdak (114/732) da, şu beytindeki اَبُو اَلْجِنِّ ile şeytanı kastetmektedir:

أَلَا طَلَمَّا قَدْ بَثَّ يَوْضِعُ نَاقَتِي اَبُو اَلْجِنِّ اِنْبِلِيسُ بَغَيْرِ حِطَامٍ²⁸

“Uzun bir gece geçirirken, şeytan hemen devemi yularsız alıp götürdü”

اَبُو كَرُوْسٍ büyük başlı, اَبُو مُخَلَّدٍ - اَبُو اَلْكَرُوْسِ - اَبُو لَيْلَى Şâir Ferezdak'ın şeytanının künyesidir. O, şeytanının kendisine şiir telkin ettiğini iddia etmiştir.³⁰

²³ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 231; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 314; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV, 362.

²⁴ Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 489; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 150, 176; İbn Sîde, *el-Muhassas*, II, 371; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 264.

²⁵ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 245; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 96, 268; ed-Demîrî, Muhammed b. Musa b. 'Îsâ, *Hayâtü'l-hayevânî'l-kübrâ*, I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, III. baskı, Beyrut 1424, I, 301; Zemahşerî, *Rabî'u'l-ibrâr*, I, 323.

²⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XIII, 366; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevânî'l-kübrâ*, II, 329.

²⁷ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 245.

²⁸ Zemahşerî, *Rabî'u'l-ibrâr*, I, 323; Bağdâdî, 'Abdulkâdir, *Hızânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi lisâni'l-'Arab* (nşr. Muhammed Nebîl Tarîfî, Emîl Bedî' el-Ya'kûb), I-XIII, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1998, IV, 422.

رُقُوبٌ felâket, âfet, رَقْمٌ رَبِيسٌ, نَادٍ رَبِيسٌ, رَقْمٌ رَبِيسٌ, رَقْمٌ رَبِيسٌ mahvolmuş, مُلَيْقٌ afetler, أَذْرَاصٌ gözetmek, beklemek, صَبْرٌ sabırlı, صَبْرٌ sabırlı ve kaktüs, خَشَافٌ ve زَنْفَلٌ hızlı hızlı yürüyen, أُمُّ صَبَّارٍ hem felaketiñ hem de savaşıñ künyesidir.³⁵ Sıkıntı ve musibete uğrayan kimse için "سَقَطَ فِي أُمِّ أَذْرَاصٍ" denilir.³⁶ Nahiv ve lugat âlimi İbnu Berrî'nin (582/1187) okuduğu şu beyitte أُمُّ اللُّهُيمِ felâket manasına gelir:

لَقُوا أُمَّ اللُّهُيمِ فَجَهَّزْتُهُمْ
عَشُومُ الرُّودِ تَكْنِيهَا المُنُونَا³⁷

"Başlarına felaket ve musibet geldiğinde, zâlim bela kendi künyesinin ölüm olduğunu söyleyerek onları ölüme hazırladı."

İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 130; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XII, 279.³⁵ Meydânî, Ebu'l-Fadl 'Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, Mecma'u'l-emsâl (nşr. Muhammed Muhyiddin 'Abdulhamîd), I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ty., I, 331.³⁶ İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XII, 547; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XXXIII, 460.³⁷ İbn Sîde, Ebu'l-Hasan 'Ali b. İsmâil, el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam (nşr. 'Abdulhamîd Hindâvî), I-XI, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2000, VII, 441; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XIII, 178; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IV, 620; XII, 248; Zemahşerî, Esâsü'l-belâga, I, 80; İbn Sîde, el-Muhassas, IV, 139; İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 78, 195.³⁸ İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 195.³⁹ Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XII, 279; Bağdâdî, Hızânetü'l-'edeb, XI, 373; III, 16; Askerî, Cemheretü'l-emsâl, I, 47; İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 247.⁴⁰

İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 130; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XII, 279.³⁵ Meydânî, Ebu'l-Fadl 'Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, Mecma'u'l-emsâl (nşr. Muhammed Muhyiddin 'Abdulhamîd), I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ty., I, 331.³⁶ İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XII, 547; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XXXIII, 460.³⁷ İbn Sîde, Ebu'l-Hasan 'Ali b. İsmâil, el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam (nşr. 'Abdulhamîd Hindâvî), I-XI, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2000, VII, 441; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XIII, 178; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IV, 620; XII, 248; Zemahşerî, Esâsü'l-belâga, I, 80; İbn Sîde, el-Muhassas, IV, 139; İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 78, 195.³⁸ İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 195.³⁹ Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XII, 279; Bağdâdî, Hızânetü'l-'edeb, XI, 373; III, 16; Askerî, Cemheretü'l-emsâl, I, 47; İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 247.⁴⁰

5) Savaş: (حَرْبٌ)

أُمُّ صَبَّارٍ - أُمُّ صَبْرٍ - أُمُّ قَسَطَلٍ - أُمُّ قَشَعِمٍ - أُمُّ الحَرْبِ - إِبْنُ القَسَطَلِ künyeleridir. Savaşın künyeleridir. أُمُّ قَسَطَلٍ künyesi tozu kaldırdığı için قَسَطَلٌ toz manasına gelir; savaşa, tozu kaldırdığı için قَسَطَلٌ künyesi verilmiştir.⁴⁰ Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın (609-?) aşağıdaki beytindeki أُمُّ قَشَعِمٍ ile savaş, ölüm ve felâketin kastedildiği söylenmektedir:

Askerî, Cemheretü'l-emsâl, I, 47; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XI, 313; Suyûtî, el-Müzhir, I, 399, 406; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XXX, 251.

³⁵ İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 130; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XII, 279.

³⁶ Meydânî, Ebu'l-Fadl 'Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, Mecma'u'l-emsâl (nşr. Muhammed Muhyiddin 'Abdulhamîd), I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ty., I, 331.

³⁷ İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XII, 547; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XXXIII, 460.

³⁸ İbn Sîde, Ebu'l-Hasan 'Ali b. İsmâil, el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam (nşr. 'Abdulhamîd Hindâvî), I-XI, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2000, VII, 441; Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XIII, 178; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IV, 620; XII, 248; Zemahşerî, Esâsü'l-belâga, I, 80; İbn Sîde, el-Muhassas, IV, 139; İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 78, 195.

³⁹ İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 195.

⁴⁰ Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XII, 279; Bağdâdî, Hızânetü'l-'edeb, XI, 373; III, 16; Askerî, Cemheretü'l-emsâl, I, 47; İbnü'l-Esîr, el-Murassa', s. 247.

لَدَى حَيْثُ أَلْقَتْ رَحْلَهَا أُمُّ قَشْعَمٍ⁴¹

“Savaşın (felaketin) şiddetlendiği yerde.....”

6) Ateş: (نَارٌ)

أُمُّ الْقَرَى : Ateşin künyeleridir ve سَرِيْعٌ hızlı, قَرَى misafire ikram edilen şey manasına gelir. Arap dili ve edebiyatı âlimlerinden Ebû Amr (154/771) bir beytinde şöyle demiştir:⁴²

لَا تَعْدِلَنَّ بِأَبِي سَرِيْعٍ إِذَا عَدَّتْ نَكْبَاءُ بِالضَّقِيْعِ

“Şiddetli esen rüzgar kara dönuştüğünde, ateşe asla âdil davranma (onu söndürme)..”

7) Yaşlılık: (كِبَرٌ - هَرَمٌ)

أَبُو مَالِكٍ : Yaşlılığın künyeleridir. İbnü'l-A'râbi, insanı kendi hâkimiyeti altına aldığı için yaşlılığa أَبُو مَالِكٍ künyesi verildiğini söylemiştir.⁴³ أَبُو مَالِكٍ aynı zamanda açlığın da künyesidir. Şâir bir beytinde şöyle demiştir:

أَبَا مَالِكٍ إِنَّ الْغَوَانِيَّ هَجَزَنِيَّ أَبَا مَالِكٍ إِنِّي أَطْنُكَ دَائِبًا⁴⁴

“Ey Ebû Mâlik (ihtiyarlık)! Sanırım sen kalıcı olduğun için güzel kadınlar beni terkedip gitti.”

8) Fakirlik: (فَقْرٌ)

أَبُو شَاكِرٍ : Fakirliğin künyesidir ve الشَّاكِرُ şükreden manasına gelir.⁴⁵

9) Açlık: (جُوعٌ)

أَبُو ضَوْطَرَى : Açlığın künyeleri olup, جِهَادٌ⁴⁶ çalışıp çabalamak, ضَوْطَرَى fakir kimse manalarına gelir. Aşağıdaki beyitte أَبُو مَالِكٍ açlık manasında kullanılmıştır:

أَبُو مَالِكٍ يَغْتَادُنَا فِي الظَّهَائِرِ يَجِيءُ فَيُلْقِي رَحْلَهُ عِنْدَ جَابِرٍ⁴⁷

“Ebû Mâlik (açlık), her zamanki gibi öğle sığağında bize gelir ve ekmeğin yanında konaklar.”

⁴¹ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 260; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXIII, 279.

⁴² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXI, 185; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 244; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 247.

⁴³ Suyûtî, *el-Müzahir*, I, 394; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, X, 491.

⁴⁴ Zemaşşerî, *Esâsü'l-belâga*, II, 28; İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 113.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 181.

⁴⁶ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 44; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 97, 230, 230; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-A'zam*, VIII, 173.

⁴⁷ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 249.

Şu iki beyitte de أَبُو عَمْرَةَ açlık manasındadır:

إِنَّ أَبَا عَمْرَةَ حَلَّ حُجْرَتِي وَصَارَ بَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ بِرَمْتِي⁴⁸

“Hiç şüphesiz Ebû Amra (açlık) odama çöktü ve örümceğin ağı da benim ipimle örüldü.”

إِنَّ أَبَا عَمْرَةَ شَرُّ جَارٍ يَجْرُنِي فِي ظِلْمِ الصَّحَارِي جَرِّ الدِّثَابِ جِيْفَةَ الْحِمَارِ⁴⁹

“Açlık, kurtların eşeğin leşini sürüklediği gibi beni çölün karanlıklarına çeken en kötü komşudur”

10) Tokluk: (شَبَعٌ)

أَبُو الْأَمْنِ : Tokluğun künyesi olup, الْأَمْنُ emniyette ve güvende olmak demektir.⁵⁰

11) Cehâlet: (جَهْلٌ)

رَذِيْلَةٌ, رَذَائِلٌ : أمُّ الرذائل : Cehâletin, أَنْبَاءُ الرذَائِلِ de câhil kimselerin künyesidir. رَذِيْلَةٌ kelimesinin cemisidir ve rezillik, aşağılık manalarına gelir. Şâir bir beytinde şöyle demiştir:⁵¹

أَبَا جَعْفَرَ أَنَّ الْجَهَالََةَ أُمَّهَا وَلَوْ دُ وَأَمُّ الْعَقْلِ جَدَاءُ حَائِلٌ

“Ebû Ca’fer! Şüphesiz onların (rezilliklerin) anası cehalet doğurgandır, aklın anası da kısırdır”

12) İlim: (عِلْمٌ)

أُمُّ الْفَضَائِلِ : İlimin künyesi olup; hakîm, bilge kimselere de أَنْبَاءُ الْفَضَائِلِ denir.⁵² فَضَائِلٌ kelimesinin çoğuludur ve fazilet, erdem manasına gelir.

13) Düşünce, Görüş ve Endişe, Tasa: (هُمُومٌ - أَفْكَارٌ - آرَاءٌ)

بَنَاتُ الصَّدْرِ - بَنَاتُ الضَّمِيرِ - بَنَاتُ النَّفْسِ - بَنَاتُ الْفَوَادِ - بَنَاتُ الْفِكْرِ - أَبُو الْوَجِيدِ : Vesvese, endişe, görüş ve düşüncelerin künyeleridir. صَدْرٌ göğüs, ضَمِيرٌ gönül, vicdan, فُؤَادٌ kalp, فَكْرٌ düşünce ve وَجِيدٌ tek manalarına gelir.⁵³

Endişe, tasa manasında بَنَاتُ الْقَلْبِ ve بَنَاتُ اللَّيْلِ de kullanılır. Kûfe dil mektebi nahiv ve dil âlimlerinden olan Sa’leb (291/904) bir beytinde şöyle demiştir:

⁴⁸ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 44; Se’âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 248.

⁴⁹ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 138.

⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 39; Se’âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254.

⁵¹ Zemaşerî, *Rabî'u'l-ebrâr*, II, 36; Se’âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 262; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 155, 158.

⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 238, 239; Se’âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 262.

⁵³ Zemaşerî, *Esâsü'l-belâga*, I, 33; İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 139; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 406; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 301.

تَطَّلُ بَنَاتُ اللَّيْلِ حَوْلِي عَكْفًا عَكُوفَ الْبَوَاكِي بَيْنَهُنَّ قَيْلًا

“Dertler, ölünü etrafında ağıt yakan kimseler gibi beni sarmaya devam ediyor”

Ümeyye b.Ebî Âiz el-Hüzeli (75/?) şu beytinde bu manada kullanmıştır:

فَسَبَّتْ بَنَاتِ الْقَلْبِ فَهِيَ رَهَائِي بِجَبَائِهَا كَالطَّيْرِ فِي الْأَفْقَاصِ⁵⁴

“Tasa ve kaygıları esir alınca onlar çadırlarında, kafesteki kuşlar gibi rehlin kaldılar.”

14) Yalan: (كِبْذٌ)

بَنَاتُ عَيْبٍ - بَنَاتُ عِنَاقٍ - بَنَاتُ غَيْرٍ - أَبُو الْعَجَبِ : Yalanın künyeleri olup, yalan söyleyene de أَبُو بَنَاتِ عَيْبٍ denir.⁵⁵ kalabalık meclis, عِنَاقٌ felâket, musibet, غَيْرٌ bozma, değiştirme, عَجَبٌ şaşılacak şey manalarına gelir. Şâir aşağıdaki beytinde ifade ettiği غَيْرٌ ile yalanları kastetmiştir:

إِذَا مَا جِئْتَ جَاءَ بَنَاتُ غَيْرٍ وَإِنْ وَلَّيْتَ أَسْرَعْنَ الذَّهَابَا⁵⁶

“Sen gelince yalanlar da gelir, sen gidince onlar da hemen uzaklaşır”

15) Uyku: (نَوْمٌ)

أَبُو رَاحَةٍ : Uykunun künyesidir ve رَاحَةٌ rahatlık, huzur manasına gelmektedir.⁵⁷

16) Rüyalar: (أَحْلَامٌ)

بَنَاتُ الْكَرَى : Rüyanın künyeleri olup, الْكَرَى uyku, uyuşukluk manalarına gelmektedir. Şâir bir beytinde “Rüyaları ve çölü bir tarafa bırak” manasında اِزْمِ بَنَاتِ اللَّيْلِ وَالسَّبَاسِبَا⁵⁸ demiştir.

17) Gölge: (ظِلٌّ)

أَبُو مَرْحَبٍ : Gölgenin künyesidir⁵⁹ ve مَرْحَبٌ birine hoş geldin deyip güzel karşılamak manasına gelir. Gerek Câhiliye gerek İslâmî dönemde eserler ortaya koyan usta şairlerden en-Nâbiğa el-Ca’dî’nin (65/685) şu beytinde bu manada kullanılmıştır:

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 89; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, X, 523.

⁵⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXII, 597; XXXVII, 232; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 209, 222, 232; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IV, 529; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 42.

⁵⁶ Zemaşşerî, *Esâsü'l-belâga*, I, 80.

⁵⁷ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 152.

⁵⁸ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 42; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 258, 265; İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 139.

⁵⁹ Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh tâcü'l-luga* (nşr. Ahmed 'Abdulgafûr Attâr), I-VI, Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, IV. baskı, Beyrut 1987, IV, 1688; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 396; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XI, 211.

وَبَعْضُ الْأَحْلَاءِ عِنْدَ الْبَلَاءِ وَالرُّزْءِ أَرْوَعٌ مِنْ تَغْلَبِ
وَكَيْفَ تُوَاصِلُ مَنْ أَضْبَحَتْ خَلَالَتُهُ كَأَبِي مَرْحَبٍ⁶⁰

“Bazı dostlar bela ve sıkıntı sırasında tilkiden daha kurnazdır,

Ve sen, dostluğu gölge gibi (geçici) olan birisiyle dostluğunu nasıl sürdürürsün”

18) Yankı: (صُدَى)

رَضْوَى⁶¹ olup, Yankının künyeleri olup, ابنُ الْجَبَلِ - ابنُ الطُّودِ - ابْنَةُ الْجَبَلِ - بَنَاتُ رَضْوَى جبل ve طُودُ dağ manalarına gelmektedir.

Araplar arasında oldukça yaygın olarak kullanılan ابْنَةُ الْجَبَلِ meseli, birisi konuşurken dinlemeyip sürekli konuşan kimseye susması için söylenilir.⁶²

Ne söylenirse aynı şekilde söyleyen (taklit eden) veya duyduğunu başkalarına aktaran dedikoducu kimselere مَا أَنْتَ إِلَّا كَابِنَةُ الْجَبَلِ مَهْمَا يُقَالُ تَقُلْ⁶³ “Sen yankı gibisin. Ne söylense tekrarlıyorsun” denilmektedir.⁶³

19) Sıtma: (حُمَى)

سıtmanın künyeleridir⁶⁴ ve Araplar sıtmanın “Ben Ümmü Mıldem; eti yer, kanı emerim” manasında “أَنَا أُمُّ مِلْدَمٍ أَكُلُّ” dediğini söylemişlerdir.⁶⁵ ölüm, ahlak, şişman kimse, güzel ve yakışıklı olan, كَلْبَةٌ çalı, diken manalarına gelir.

el-Uceyr es-Selûlî de bir beytinde sıtma için اُمُّ الْهَبْرِيَّيْ kelimesini kullanmıştır:

فَإِنْ تَكُ أُمُّ الْهَبْرِيَّيْ تَمَصَّرَتْ عِظَامِي فَمِنْهَا نَاحِلٌ وَكَسِيرٌ⁶⁶

“Sıtma kemiklerime işlediğinde, kemiklerim zaııflar ve kırılır”

20) Namaz: (صَلَاةٌ)

أُمُّ فَلَاحٍ : Namazın künyesidir ve فَلَاحٌ kurtuluş manasına gelmektedir.⁶⁷ Günde beş vakit okunan ezanda da عَلَى الْفَلَاحِ denilerek namaza çağrı yapılmaktadır.

⁶⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, II, 493; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I, 413.

⁶¹ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXII, 521; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 101, 158.

⁶² Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, I, 393; Zemaşşerî, *el-Müsteksâ fi emsâli'l-'Arab*, II, 142.

⁶³ Zemaşşerî, *el-Müsteksâ fi emsâli'l-'Arab*, I, 378.

⁶⁴ Zemaşşerî, *Esâsü'l-belâga*, II, 144; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 41, 46; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254.

⁶⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXIII, 415.

⁶⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XV, 380.

⁶⁷ Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 396.

21) Ramazan Ayı: (شَهْرُ رَمَضَانَ)

أَبُو الْبَرَكَاتِ : Ramazan ayının künyesi olup, الْبَرَكَاتُ bereketler ve bolluklar manasına gelir.⁶⁸

22) Med Harfleri: (حُرُوفُ الْمَدِّ)

أُمُّ الْحُرُوفِ : Med harflerinin (elif, vav, ye) künyesidir⁶⁹ ve الْحُرُوفُ harfler manasına gelir.

23) Nikâh: (نِكَاحٌ)

أَبُو الْحَرَكَةِ : Nikahın künyesidir⁷⁰ ve حَرَكَةٌ hareket, kimıldama manasına gelir.

24) Kelime: (كَلِمَةٌ)

بِنْتُ شَفَةِ : Kelimenin künyesi olup, شَفَةٌ dudak manasına gelir.⁷¹ Benimle tek bir kelime konuşmadı manasında بِنْتُ شَفَةِ شَفَةِ كَلِمَتِي بِنْتُ شَفَةِ denilir.⁷²

25) Satış: (بَيْعٌ)

أَبُو الْفَتْحِ : Satışın künyesi olup,⁷³ فَتْحٌ açmak ve fethetmek manalarına gelir.

26) Beyaz ve Siyah: (أَبْيَضٌ - بَيْضَاءُ)

أَبُو الْجَوْنِ beyazın, أَبُو الْبَيْضَاءِ ise siyahın künyesidir.⁷⁴ Kendilerine zıt olan renklerle künyelendirilmişlerdir. Çünkü جَوْنٌ siyah, بَيْضَاءٌ beyaz manasına gelir.

27) Şarkı: (غَنَاءٌ)

أَبُو نَاشِطٍ - أَبُو شَائِقٍ : Şarkının künyeleri olup,⁷⁵ شَائِقٌ seven, arzu eden; نَاشِطٌ aktif, faal manalarına gelir.

C) Yiyecek - İçecek ve Bitkilerin Künyeleri:

Yiyecek ve içeceklerin künyelerine geçmeden önce, bunları bir araya getiren sofranın (جَوَانٌ - مَائِدَةٌ - سَفْرَةٌ) künyelerine göz atalım:

أَبُو الْخَيْرِ - أَبُو رَجَاءٍ - أَبُو الْحُرِّ - أَبُو جَامِعٍ : sofranın künyeleridir. İnsanları ve çeşitli yemekleri bir araya getirdiği için sofraya أَبُو جَامِعٍ denilmiştir.⁷⁶

⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *El-Murassa'*, s. 67.

⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 116; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, 257.

⁷⁰ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, 254.

⁷¹ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, IV, 190; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIII, 506.

⁷² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVI, 417.

⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 236.

⁷⁴ İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 114; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 397; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XVIII, 268.

⁷⁵ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, 254; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 287.

1) Yiyeceklerin Künyesi: (طَعَامٌ - أَطْعَمَةٌ)

a) Ekmek: (خُبْزٌ)

Araplar ekmeğe جَابِرٌ، عَامِرٌ ve عَاصِمٌ gibi isimler vermişlerdir. Künyeleri de şöyledir:

أَبُو جَابِرٍ - أَبُو زُرْعَةَ - أَبُو حُبَيْبٍ - أَبُو نُعَيْمٍ - إِبْنُ بُرَّةَ - إِبْنُ حَبَّةَ - بَنَاتُ التَّنَائِيرِ

Buğdaydan yapıldığı için ekmeğe إِبْنُ بُرَّةَ ve إِبْنُ حَبَّةَ tandırda pişirildiği için de بَنَاتُ التَّنَائِيرِ künyeleri verilmiştir.⁷⁷ Bir hadarî ile bedevî arasında geçen şu diyalogda da ekmeğin İِبْنُ حَبَّةَ künyesi kullanılmıştır:

Bedevilerden birine; “Dün seni aradım bulamadım neredeydin? diye sorduğumda, “Bir arkadaşımın yanındaydım ve bana ekmeğin ikram etti” (كُنْتُ عِنْدَ (صَدِيقِي لِي فَأَطْعَمَنِي بَنَاتِ التَّنَائِيرِ) dedi.⁷⁸

b) Yağ: (زَيْتٌ)

أَبُو الزَّرْقَاءِ - أَبُو الْمُبَارَكِ : Yağın künyeleri olup, زُرْقَاءٌ mavi,⁷⁹ مُبَارَكٌ bereketli, mübarek manalarına gelir.

c) Tuz: (مَلْحٌ)

أَبُو الْمُطَيَّبِ - أَبُو صَابِرٍ : Tuzun künyeleridir ve صَابِرٌ sabırlı, مُطَيَّبٌ güzelleştiren demektir. أَبُو غَوْنٍ aynı zamanda hurma ve sirkenin de künyesidir.⁸⁰ غَوْنٌ kelimesinin çoğuludur ve orta yaşlılar manasına gelir.⁸¹ Gerek tuz, gerek sirke insanın yüzünün buruşmasına neden olduğu, hurmanın da kendisi buruşuk olduğu için böyle bir künye kullanılmış olabilir.

⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 94, 112, 127; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 132; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, 253.

⁷⁷ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, 249, 253, 265, 277; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, V, 263; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 73, 87, 94, 112, 118, 165; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, X, 166; İbni Fâris, *Mu'cemu mekâyîsü'l-luga*, I, 178.

⁷⁸ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 382; İsfahânî, Ebu'l-Ferec 'Ali b. el-Hüseyn, *el-Egânî* (nşr. Semîr Câbir), I-XXIV, Dâru'l-fikr, II.baskı, Beyrut, t.y., XXIII, 137.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 165, 266.

⁸⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 190, 269; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 132; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, 253; Âmilî, Behâuddîn Muhammed b. Hüseyn, *el-Keşkûl* (nşr. Muhammed Abdülkerîm en-Nemerî), I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, I.baskı, Beyrut 1998, II, 280.

⁸¹ Bakara, 68: “إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا يَكْفُرُ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ” “O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek”

d) Şeker: (شَكَّرَ)

أَبُو الطَّيِّبِ : Şekerin künyesidir ve شِفَاءً iyileştirmek, şifa vermek, أَجْزَلُ طَيِّبٌ güzel, hoş manalarına gelir.⁸²

e) Sirke: (خَلَّ)

أَبُو نَافِعٍ : Sirkenin künyeleri olup, أَبُو عَامِرٍ - أَبُو الْعَبَّاسِ - أَبُو ثَقِيفٍ - أَبُو عُوْنٍ - أَبُو نَافِعٍ aynı zamanda tirit yemeğinin de künyesidir.⁸³ عَامِرٌ ömrü uzun olan, عَبَّاسٌ yüzünü buruşturan, ثَقِيفٌ keskin sirke, عُوْنٌ orta yaşlılar manalarına gelir.

f) Et: (لَحْمٌ)

أَبُو غَاصِمٍ : Etin künyeleridir ve حَاصِبٌ bereketli demektir.⁸⁴

g) Kebap: (شِوَاءٌ)

أَبُو اللَّذَّةِ : Kebabın künyesidir ve لَذَّةٌ lezzet, zevk, haz manalarına gelir.⁸⁵

h) Tirit Yemeği: (ثَرِيدٌ)

أَبُو رَزِينٍ : Tirit yemeğinin künyeleri olup,⁸⁶ أَبُو رَاجِعٍ - أَبُو وَاسِعٍ - أَبُو رَزِينٍ ağırbaşlı, vakûr manalarına gelir.

İ) Yas Yemeği: (طَعَامُ الْمَاتِمِ)

أَبُو الْمُخْتَلِفِ : Yas yemeğinin künyesidir⁸⁷ ve مُخْتَلِفٌ farklı, başka manalarına gelir.

i) Herîse: (هَرِيسَةٌ)

أُمُّ جَابِرٍ : Buğday ve etten yapılan bir tür yemek olan herîsenin künyesidir.⁸⁸

j) Sikbâc Yemeği: (سِكْبَاجٌ)

أُمُّ نَابِتٍ : Et ve sirkeyle yapılan, içine safranın da konulduğu bir tür yemek olan sikbâcın künyeleridir. أُمُّ غَاصِمٍ aynı zamanda sevîk denilen

⁸² İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 135; Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn, *Nesru'd-durr* (nşr. Hâlid 'Abdulğani Mahfûz), I-VII, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2004, II, 188; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 182.

⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 287; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 253; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 134.

⁸⁴ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 132; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 127; Âmilî, *el-Keşkûl*, II, 280.

⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 261.

⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 301; el-'Âmilî, *el-Keşkûl*, II, 280; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 253.

⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 267.

⁸⁸ Âmilî, *el-Keşkûl*, II, 280.

öğütülmüş buğday ve arpadan yapılan bir yemeğin de künyesidir. Sevîkî'nin diğer künyeleri de أَبُو خَفِيفٍ ve أُمُّ حَيْبٍ'dir.⁸⁹

k) Cûzâb: (جُوذَابُ)

أُمُّ الْحَسَنِ : Et, pirinç, şeker ve fındıktan yapılan cûzâb denilen bir yemeğin künyesidir.⁹⁰

l) Pirinç: (أُرْزُ)

أَبُو الْأَشْهَبِ - أَبُو لَوْلُؤَةَ : Pirincin künyesidir ve أَبُو لَوْلُؤَةَ inci tanesi, أَبُو الْأَشْهَبِ boz, kır renk manalarına gelir.⁹¹

m) Peynir: (جُبْنُ)

أَبُو الْمُسَافِرِ : Peynirin künyesi olup, مُسَافِرٌ yolcu manasına gelmektedir.⁹²

n) Yumurta: (بَيْضُ)

أَبُو الْأَضْفَرِ : Yumurtanın künyesidir⁹³ ve الْأَضْفَرُ sarı demektir. Bu, aynı zamanda helvanın da künyesidir.

o) Bal: (عَسَلُ)

أَبُو الْمُؤْمِنِينَ - أُمُّ مَيْمُونٍ : Balın künyesi olup, مَيْمُونٌ hayırlı ve mübarek olan manalarına gelir.⁹⁴

ö) Tatlı: (حَلْوَى)

أَبُو نَاجِعٍ : Tatlının künyesidir⁹⁵ ve نَاجِعٌ etkili, tesirli demektir.

p) Fâlûzec Tatlısı: (فَالْوَذَجُ)

أَبُو مِصَاغٍ - أَبُو مِصَاغٍ : Nişasta, şeker, su karışımından oluşan ve hafif bir tatlı olan fâlûzec (pelte) tatlısının künyesi olup,⁹⁶ مِصَاغٌ lezzetli, kolayca hazmedilen, علاء şerefli, yüce olmak demektir.

⁸⁹ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 134, 136; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 397; el-Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 188.

⁹⁰ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 135; Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 188.

⁹¹ Âmilî, *el-Keşkûl*, II, 280; Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 188.

⁹² İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 269; Âmilî, *el-Keşkûl*, II, 280.

⁹³ Âmilî, *el-Keşkûl*, II, 280; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 397.

⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 272; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 135; Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 188.

⁹⁵ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254.

⁹⁶ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 135; Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 188.

r) Helva: (خَيْص)

أَبُو الْأَضْفَر - أَبُو الْخَلِيط - أَبُو رَزِين - أَبُو الشَّهِي - أَبُو صَالِح - أَبُو الطَّيِّب - أَبُو الْوَزِير - أَبُو الْوَلِيد -
 أبو نعيم: Hurma ve tereyağından yapılan bir çeşit un helvasının künyeleridir.⁹⁷
 خَيْص karışım, رَزِين ağırbaşlı, شَهِي leziz ve طَيِّب hoş gibi manalara gelir.

2) İçeceklerin Künyesi: (شَرَاب - أَشْرَبَة)

أَبُو الْمَهْنَأ : İçeceğin künyesi olup,⁹⁸ أَشْرَبَة ihtiyacı karşılamak demektir.

a) Su: (مَاء)

أَبُو حَيَّان : Suyun künyeleridir⁹⁹ ve حَيَّان çok yaşayan, شَرَابُ سُو kabarcığı, غِيَاث bereket, yardım manalarına gelir.

b) Süt: (لَبَن)

أَبُو الْأَبْيَض : Sütün künyesi olup,¹⁰⁰ الْأَبْيَض beyaz manasına gelmektedir.

c) Nebiz: (نَيْد)

أَبُو حُمْرَانَ : Bir tür içki olan nebizin künyesidir¹⁰¹ ve حُمْرَانَ kırmızılar, غَالِب galip gelen (bastıran) manasına gelir.

d) Şarap: (خَمْر)

Kötülüklerin, günah ve suçların ana sebebi olan şarabın pek çok künyesi vardır. Bu künyeler de daha çok şarabın bu özellikleri üzerinde durmaktadır.

أُمُّ الْخَبَائِث - أُمُّ الْأَنْثَام - أُمُّ الْكَبَائِر - أُمُّ لَيْلَى - أُمُّ الدَّهْرِ - أُمُّ سَمَلَةَ - أُمُّ حَيْنِن - أُمُّ الْخَلِّ - أُمُّ زَنْبَق - أُمُّ
 عَتَبَا - أُمُّ الطَّلَا - أُمُّ الشَّرِّ - أُمُّ الْعَبَائِر - بِنْتُ الْكُزْم - ابْنَةُ الرَّزْجُون¹⁰²

أُمُّ الْخَبَائِث kötülükler, الْأَنْثَام günahlar, الْكَبَائِر büyük günahlar, الشَّرُّ kötülük, الْكُزْم ve الرَّزْجُون asma, الطَّلَا pekmez, حَيْنِن özlem, istek, خَل sirke, زَنْبَق zambak, yasemin yağı, ابْنَةُ الرَّزْجُون asma çubuğu manalarına gelir. Şarap (sarhoşluk veren içecekler), kötülüklerle ve günaha sevk ettiği için genelde künyesi de bu kelimelerden oluşmuştur.

⁹⁷ Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 188; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 127, 182, 190, 200; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 397; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 136.

⁹⁸ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 271.

⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 111, 114, 230; Âmilî, *el-Keşkûl*, II, 280; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 134.

¹⁰⁰ Âmilî, *el-Keşkûl*, II, 280, Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 397, Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254.

¹⁰¹ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 136; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 114.

¹⁰² Dimaşkî, *el-Letâif fi'l-luga*, s. 58; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 40, 128, 130, 166, 169, 182, 213, 255, 259.

3) Bitkilerin Künyesi: (نباتات - نباتات)

a) Buğday: (حِنطَة)

أُمُّ الطَّعَامِ : Buğdayın künyesidir, çünkü onun diğer hububatlardan bir üstünlüğü vardır. Bu, aynı zamanda ekmeğin, karnın ve midenin de künyesidir.¹⁰³

b) Reyhan ve Hoş Kokulu Bitki: (رَيْحَانٌ)

أَبُو الْأَخْضَرِ - أَبُو الْمُرَيْنِ - أَبُو النَّصْرِ : Reyhan ve hoş kokulu bitkilerin künyesidir ve أَخْضَرٌ yeşil, مُرَيْنٌ süsleyen, نَصْرٌ taze, hoş manalarına gelmektedir.¹⁰⁴

c) Hardal: (حَرْدَلٌ)

أَبُو فَاتِكٍ - أَبُو مَجْنُونٍ - أَبُو كَلْبُومٍ : Hardalın künyeleri olup; فَاتِكٌ öldüren, öldürücü demektir.¹⁰⁵

d) Sebze ve Yeşillik: (بَقْلٌ)

أَبُو جَمِيلٍ - أَبُو الْأَخْضَرِ : Sebze ve yeşilliğin künyeleri olup, أَبُو جَمِيلٍ künyesinin verilme nedeni sofrayı güzelleştirmesidir.¹⁰⁶

e) Karnabahar: (قَرْنَبِيَّةٌ - قَرْنَبِيَّةٌ)

أُمُّ بَشْرٍ : Karnabaharın künyesidir¹⁰⁷ ve بَشْرٌ sevinç, güler yüzlü olma manalarına gelir.

f) Üzüm: (عَنْبٌ)

أُمُّ حَفَنَةِ : Üzümün künyesi olup, asmaya حَفَنَةٌ denilmektedir.¹⁰⁸ بَنَاتُ عُرْجُونٍ da üzüm ve hurma salkımlarının künyesidir¹⁰⁹ ve عُرْجُونٌ salkım manasına gelmektedir.

g) Ayva : (سَفَرْجَلٌ)

أُمُّ الْعَجُوزِ : Ayvanın künyesi olup,¹¹⁰ عَجُوزٌ yaşlı kimse manasına gelmektedir.

¹⁰³ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 257; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 201; İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 119; İbnî Fâris, *Mu'cemu mekâyîsü'l-luga*, I, 54.

¹⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 37, 269, 288, Suyûtî, *el-Müzhîr*, I, 397.

¹⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 236, 266; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 134; Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 187.

¹⁰⁶ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 253; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 133; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 96, 127.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 69.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 102.

¹⁰⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 233.

¹¹⁰ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 136.

h) Hurma: (تَمْرٌ)

عَوَانٌ, عَوَانٌ : Hurmanın künyeleridir.¹¹¹ عَوَانٌ kelimesinin çoğuludur ve orta yaşlı manasına gelir. نُحَيْلَةٌ küçük hurma ağacı demektir.

D) Cansız Objelerin Künyeleri**1) Eşyaların Künyeleri****a) Tencere: (قَدْرٌ)**

أَبُو الْأَذْهِمِّ - أُمُّ دُسْمَةَ - أُمُّ بَيْضَاءَ - أُمُّ غِيَاثٍ - أُمُّ عَقَبَةَ - أُمُّ الْعِيَالِ - بَنَاتُ الْعُلَى

Tencereye, genelde kara olduğu için أُمُّ الْأَذْهِمِّ ve أُمُّ دُسْمَةَ künyeleri verilirken, öte yandan kendisine zıt bir mana içeren أُمُّ بَيْضَاءَ künyesi de verilmiştir.¹¹² أَدْهِمٌ siyah, دُسْمَةٌ siyahlık, غِيَاثٌ bereket, yardım, عِيَالٌ âile bireyleri, عَلِيٌّ de kaynamak manalarına gelir.

b) Çaydanlık: (إِبْرِيْقٌ)

أَبُو الْفِرَاقِ - أُمُّ الْغُدَافِ : Çaydanlığın künyeleri olup; غُدَافٌ karga, فِرَاقٌ ayrılık demektir.¹¹³

c) Tas ve Leğen: (طَسْتٌ)

أَبُو كَامِلٌ - أُمُّ كَامِلٌ : Tas ve leğenin künyeleri olup¹¹⁴ كَامِلٌ tam, eksiksiz, مَالِكٌ sahip manalarına gelmektedir.

d) Cam bardak: (قَدْحٌ)

أَبُو الْأَنْوَارِ - أُمُّ الْأَنْوَارِ : Bardağın künyeleridir¹¹⁵ ve الْأَنْوَارُ aydınlık, parlak, دَارَةُ ev, yayla manalarına gelmektedir.

e) Hokka: (دَوَاةٌ)

إِبْنُ زُنْجِيَّةٍ : İçine mürekkep konulan hokkanın künyesidir¹¹⁶ ve زُنْجِيَّةٌ siyahî, zencî manasına gelmektedir.

f) Kapı: (بَابٌ)

أَبُو حَابِسٍ : Kapının künyesi olup, حَابِسٌ hapseden manasına gelmektedir.¹¹⁷

¹¹¹ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 253; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 295; Suyûtî, *el-Müzahir*, I, 407; İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 140.

¹¹² Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XII, 62, XV, 454; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XII, 22; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 38, 71, 232.

¹¹³ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 229, 236.

¹¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 254, 266.

¹¹⁵ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 136; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 39, 138; Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 188.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 168.

g) Ahahtar: (مفتاح)

أناhtarın künyesi olup, فَرَج ferahlık, genişlik manalarına gelmektedir. Kilidin künyesi de أَبُو مَنِيَع'dır¹¹⁸ ve مَنِيَع sağlam, dayanıklı demektir.

h) Kılıç: (سَيْف)

كılıcın künyesidir ve غَمْدٌ kılıcın kını manasına gelir. Bir şâirin beytinde bunu görmek mümkündür:¹¹⁹

كَأَيِّ وَابْنِ الْغَمْدِ وَالطَّرْفِ أَنْجُمٍ عَلَى قَصْدِهَا وَالتَّجْمِ لَيْسَ عَلَى قَصْدِ

“Yıldız yörüngesinde olmadığı halde; ben, kılıç ve göz yörüngesinde duran yıldızlar gibiyiz.”

ı) Ok: (سَهْم)

إِبْنُ الْحَيَّةِ - بَنَاتُ جَشَاءٍ - بَنَاتُ جَنْبٍ - بَنَاتُ الرِّيحِ - بَنَاتُ الْمَنَائِمِ - بَنَاتُ طَوْدٍ - أُمُّ السَّهْمِ

Okun künyeleri olup حَيَّةٌ ve جَشَاءٌ yay, طَوْدٌ dağ, رِيحٌ rüzgârlar, مَنَائِمٌ ölümler, بَنَاتُ جَنْبٍ oklar manasına gelmektedir. Sadağın içindeki oklara بَنَاتُ جَنْبٍ denilmesinin nedeni de, oku atacak kişinin onları yan tarafına takmasıdır.¹²⁰

i) Sancak: (رَايَة)

أُمُّ الْحَرْبِ : Sancağın künyesidir ve bu künyeyi almasının nedeni, orduların sancağa sığınmasıdır.¹²¹

j) Zırh ve Kalkan: (دِرْع)

أَبُو الْحَصِينِ : Zırh ve kalkanın künyesidir¹²² ve الْحَصِينُ sağlam, dayanıklı, korunaklı manalarına gelmektedir.

k) Mendil: (مَنْدِيل)

أَبُو النَّظِيفِ - أَبُو طَاهِرٍ - أَبُو النَّظِيفِ - أَبُو الْهَنْيَاءِ : Mendilin künyeleri olup, أَبُو النَّظِيفِ aynı zamanda banyonun da künyesidir.¹²³ طَاهِرٌ ve نَظِيفٌ temiz, هَنْيَاءٌ sağlıklı, yararlı manalarına gelir.

¹¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 111.

¹¹⁸ Âbî, *Nesru'd-Durr*, II, 188; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 137.

¹¹⁹ İbn Ebî'd-Dünya, *Kıra'd-dayf* (nşr. Abdullah b. Hamad el-Mansûr), I-V, Edvâü's-selef, I. baskı, Riyâd 1997, I, 284; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 232

¹²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 106, 120, 173, 205, 283; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 275.

¹²¹ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXI, 248.

¹²² İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 113.

¹²³ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 200, 288, 307.

1) Rengârenk Elbise: (تَوْبٌ مُتَلَوِّنٌ)

أَبُو قَلَمُونٌ : Rengârenk bir tür rum elbisesinin künyesidir. Ayrıca çok renkli olan (değişken) adam için de darb-ı meşel olmuş ve “Ebû Kalemûndan daha rengârenk (değişken)” manasında قَلَمُونٌ مِنْ أَبِي قَلَمُونٌ denilmiştir. Şâir de bir beytinde kendisi için şöyle demiştir:

أَنَا أَبُو قَلَمُونٍ فِي كُلِّ لَوْنٍ أَكُونُ

“Ben Ebû Kalemûnum ve her renge girerim.”¹²⁴

m) Dinar ve Dirhem: (دِينَارٌ - دِرْهَمٌ)

أَبُو دِرْهَمٍ وَابْنُ دِينَارٍ - أَبُو نَاجِحٍ - أَبُو صَالِحٍ - أَبُو كَبِيرٍ dinarın, أَبُو الْفَضْلِ - أَبُو الْحَسَنِ dirhemnin künyeleridir.¹²⁵ أَبُو نَاجِحٍ başarılı, أَبُو صَالِحٍ uygun, أَبُو كَبِيرٍ yüce, şerefli olmak, أَبُو الْفَضْلِ lütuf, erdemli olma, أَبُو الْحَسَنِ iyi, güzel manalarına gelmektedir.

2) Müzik Aletlerinin Künyesi

a) Kopuz ve Ud: (كَبُزَةٌ)

أَبُو الشَّهِيَّةِ : Kopuz ve udun künyesi olup¹²⁶, شَهِيَّةٌ sevilen manasına gelir.

b) Zurna: (مِرْمَارٌ)

أَبُو النَّشِيطِ : Zurnanın künyeleri olup,¹²⁷ صَحْبٌ gürültü, patrıtı ve bağırma, أَبُو شَائِقٍ arzu eden, seven, أَبُو النَّشِيطِ faal, aktif manalarına gelir. أَبُو النَّشِيطِ aynı zamanda şarkının da künyesidir.

c) Tanburun ve Müzik Aletinin Telleri: (طَنْبُورٌ - أَوْتَارٌ)

أَبُو اللَّهْوِ tanburun,¹²⁸ بَنَاتُ اللَّهْوِ müzik aletinin tellerinin künyesi olup, لَهْوٌ eğlence manasına gelmektedir. Abbâsî dönemi şâirlerinden Buhturî (284/897) bir beytinde şöyle demiştir:¹²⁹

تَلَقَّيْنَا الشِّتَاءَ بِهِ وَرَزْنَا بَنَاتَ اللَّهْوِ إِذْ قَرَّبَ الْمَرَازُ

“Kışı orada karşıladık ve zamanı geldiğinde müzik aletinin tellerine dokunduk”

3) Vücutumuzdaki Bazı Organların Künyesi

a) Beyin: (دِمَاعٌ)

¹²⁴ Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV, 433; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 43; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXIII, 293; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 247.

¹²⁵ Âmilî, *el-Keşkül*, II, 280; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IX, 137; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 113, 236, 287; el-Âbî, *Nesru'd-durr*, II, 188. .

¹²⁶ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 182.

¹²⁷ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 181.

¹²⁸ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254.

¹²⁹ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 277.

أُمُّ السَّمْعِ - أُمُّ السَّمِيعِ - أُمُّ الْهَامَةِ - أُمُّ الشُّؤُونِ : Beynin künyeleridir.¹³⁰ İşitmek ve anlamak, سَمِيعٌ işiten ve anlayan, هَامَةٌ baş, kafa, شُؤُونٌ işler manasına gelmektedir. Şâir bir beytinde şöyle demiştir:

هُمُ صَرَبُوكَ أُمُّ الرَّأْسِ حَتَّى بَدَتْ أُمُّ الشُّؤُونِ مِنَ الْعِظَامِ¹³¹

“Onlar, kafatasının içindeki beynin görünene kadar kafana vurdular”

b) Bağırsaklar: (أَمْعَاءٌ)

بَنَاتُ الْجَوْفِ - بَنَاتُ الْبُطُونِ : Bağırsakların künyesi olup, بَطْنٌ ve جَوْفٌ karın manasına gelmektedir. Aç olan kimseye “açlığını yatıştırdı” manasında سَكَّرْتُ بَنَاتِ سَكَّرْتُ denilir.¹³²

c) İç organlar: (قَلْبٌ - كَبِدٌ - طِحَالٌ)

بَنَاتُ الْجَوْفِ : Kalp, karaciğer, dalak gibi iç organların künyesidir¹³³ ve جَوْفٌ karın manasına gelir. Şâir el-Hüzelî (465-1073) şu beytinde بَنَاتُ الْجَوْفِ ile kalbi kastetmiştir.¹³⁴

فَقَامَ فِي سَيْبِيهَا فَأَنْحَنَى فَرَمَى وَسَهْمُهُ لِبَنَاتِ الْجَوْفِ مَسَاسُ

“Yayı gerdi, sonra eğilip fırlattı. Ve oku, tam kalbe isabet etti.”

d) El ve Parmaklar: (يَدٌ - أَصَابِعٌ)

أُمُّ الْكَفِّ - بَنَاتُ الشَّاعِدِ : elin, بَنَاتُ الشَّاعِدِ parmakların künyesidir.¹³⁵ كَفٌّ avuç, سَاعِدٌ kol manasına gelmektedir.

4) Diğer Cansız Varlıkların Künyeleri:

a) Banyo: (حَمَّامٌ)

أَبُو نَظِيفٍ - أَبُو الْعَرَقِ : Banyonun künyeleri olup, نَظِيفٌ temiz, عَرَقٌ ter ve duvarın nemi manalarına gelir. أَبُو إِيَّاسٍ da banyo yapılan su veya sabunun künyesidir.¹³⁶

b) Bahçe: (بُسْتَانٌ)

أَبُو التُّرْهَةِ : Bahçenin künyesidir¹³⁷ ve تُرْهَةٌ gezinti manasına gelmektedir.

¹³⁰ Dimaşkî, *el-Letâif fi'l-luga*, s. 166; Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, XXI, 230, Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, II, 77, İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 118.

¹³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 183.

¹³² Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 275; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 78.

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, III, 328; İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 140; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, IX, 381.

¹³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, III, 328; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, IX, 381.

¹³⁵ İbni Fâris, *Mu'cemu mekâyisü'l-luga*, I, 53; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 177.

¹³⁶ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 254, İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 39, 210, 288.

¹³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 288.

c) Toprak: (أَرْض)

أُمُّ كَيْفَاتٍ : Toprağın künyeleri olup, كَيْفَاتٍ toplanılan yer manasına gelir. Mürselât 26.ayette Allah-u Teâla "أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كَيْفَاتًا" "Biz yeryüzünü toplanma yeri kulmadık mı" buyurmuştur. Şâir şu beytinde de toprakla ilgili olarak şöyle demiştir:¹³⁸

وَلَمَّا نَبَتْ أَرْضٌ نَبَاً وَتَنَكَّرَتْ نَبُونَا وَقُلْنَا أَعْرِضِي أُمُّ آدَمَ

"Toprak, kötü ve çirkin olduğunda biz de kötü oluruz ve Ey toprak! Bizden uzak ol deriz."

d) Çakıl taşı: (حَصَاة)

بِنْتُ الْأَرْضِ - بِنْتُ الْجَبَلِ - بِنَاتُ ثَاوٍ - بِنَاتُ الصُّوَى : Çakıl taşlarının künyesidir.¹³⁹ بِنْتُ الْأَرْضِ dağ, بِنْتُ الصُّوَى yol işaret taşı manasına gelip, صَوَّة kelimesinin çoğuludur.

e) Küçük Nehirler: (الْأَنْهَارُ الصَّغِيرَةُ)

بِنْتُ الْجَدَاوِلِ - بِنَاتُ الْأَرْضِ : Küçük nehirlerin künyesi olup, جَدَاوِلُ kanallar, arklar ve çaylar manasına gelmektedir. Şâir bir beytinde şöyle demiştir:¹⁴⁰

عَشِيَّتُهَا مَا تَعَدَّتْ بَعْدَمَا اغْتَبَقْتُ بِنْتَ الْجَدَاوِلِ مِنْ مَرَاتٍ وَمَجْلُوحٍ

"Çorak ve kurak topraklardan geçen küçük nehrin suyunu içtikten sonra, deveye öğleyin yediği şeyden akşam da verdim."

f) Gözyaşı: (دُمْعٌ - دُمُوعٌ)

بِنَاتُ الْعَيْنِ : Gözyaşlarının künyesidir. Hicivleriyle tanınan Arap şâiri İbnü'r-Rûmî (283/896) gençliğe yazdığı mersiyede şöyle demiştir:¹⁴¹

تَذَكَّرْتُهُ وَالشَّيْبُ قَدْ حَالَ دُونَهُ فَظَلَّتْ بِنَاتُ الْعَيْنِ مِثِّي تَحْدُرُ

"Yaşlılık engel olsa da, gençliği hatırlayınca gözyaşlarım hiç durmadan aktı"

g) Mekke: (مَكَّة)

أُمُّ الرُّوحِ - أُمُّ الْقُرَى - أُمُّ الرُّوحِ : Mekke'nin künyeleridir. Mekke'ye رُحْمٌ denilmesinin nedeni, insanların orada birbirlerine karşı merhametli olmalarıdır.¹⁴²

¹³⁸ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 46; İbni Fâris, *Mu'cemu mekâyîsü'l-luga*, I, 52; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 41, 255.

¹³⁹ Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 407; Abbâs Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, I-IV, Dârü'l-maârif, XV. baskı, Kâhire 1973, I, 291; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 92, 195.

¹⁴⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 232; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 105; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XII, 286; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 89.

¹⁴¹ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, s. 277.

E) İnsanların Vasıflarıyla İlgili Künyeler:

1) Ahmak: (أَحْمَقُ)

أَبُو أَذْرَاصٍ - أَبُو لَيْلَى - أَبُو دَعْفَاءَ - أَبُو ضَوْطَرَى : Ahmak kimseye verilen künyelerdir. أَذْرَاصُ kelimesinin cemisidir ve fare yavrusu manasına gelmektedir. Ahmak kimse, cehaletinden dolayı farenin yavrusuna benzetildiği için kendisine أَبُو أَذْرَاصٍ denilmiştir.¹⁴³ أَبُو ضَوْطَرَى ahmak demektir.

Aşağıdaki beyitte ahmak kimseye أَبُو دَعْفَاءَ denilmiştir:¹⁴⁴

يُدَبِّسُ عِزَّهُ لِيَنَالَ عِزِّي أَبَا دَعْفَاءَ وَلَدَهَا فَفَارَا

"İrzımı lekelemek için kendi namusunu kirletiyor... Ey Ahmak! Hadi yapabiliyorsan onun omurgasından çocuk dünyaya gelmesini sağla (imkansız yap)!"

2) Uyanık: (حَدِرٌ)

إِبْنُ أَخْدَارٍ : Çok uyanık ve tetikte olan kimselerin künyesi olup; أَخْدَارٌ, sakinme ve temkinli olma manasına gelen حَدِرٌ kelimesinin cemisidir.¹⁴⁵

3) Alçak, Rezil: (خَبِيسٌ)

إِبْنُ دَالِيٍّ - إِبْنُ هَيَّانٍ - إِبْنُ بَيَّانٍ - إِبْنُ هَيِّ - إِبْنُ بَيِّ - إِبْنُ طَامِرٍ : Alçak, rezil kimsenin künyeleridir.¹⁴⁶ دَالِيٍّ ansızın saldıran; بَيِّ alçak ve aşağı kimse manalarına gelir.

4) Kör: (أَعْمَى)

أَبُو بَصِيرٍ : Körün künyesidir ve karşıt manada kullanılmıştır. Çünkü بَصِيرٌ kelimesi "gören" manasına gelir. Bu künye aynı zamanda gözleri çok iyi görmeyen Câhiliye dönemi şâiri el-A'sâ'nın (7/629) künyesidir.¹⁴⁷

5) Nesebi Bilinmeyen ve Başboş Kimse: (رَجُلٌ مَجْهُوٌّ)

إِبْنُ بُهْلَلٍ - إِبْنُ بُهْلَانَ - إِبْنُ بُهْلَانَ : Nesebi bilinmeyip, tanınmayan veya nereden gelip nereye gittiği bilinmeyen kimselere verilen künyelerdir.¹⁴⁸ بُهْلَلٌ başboşluk, بَيِّ alçak ve âdi kimse demektir.

¹⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 156; Kalkeşandî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, *Subhu'l-a'sâ fi snâti'l-inşâ* (nşr. Yusuf Ali Tavîl), I-XIV, Dâru'l-fikr, I. baskı, Dimaşk 1987, IV, 255; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 46.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, VII, 35; İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 115; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 43; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 139; Ezherî, *TeHzîbü'l-luga*, XV, 433.

¹⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IX, 103; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXIII, 300.

¹⁴⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 231; Ezherî, *TeHzîbü'l-luga*, XV, 363.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 89; el-Ezherî, *TeHzîbü'l-luga*, XV, 362; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 231.

¹⁴⁷ Ezherî, *TeHzîbü'l-luga*, III, 109; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 67.

الضَّلَالُ بْنُ الْأَلَالِ - الضَّلَالُ بْنُ فَهْلَلٍ - ضُلُّ بْنُ ضَلِّ - قُلُّ بْنُ قَلِّ - طَامِرُ بْنُ طَامِرٍ : Adı sanı bilinmeyen, başıboş kimseler için söylenen ikilemelerdir. ضُلُّ بْنُ ضَلِّ dalaletle düşen, hayırsız,¹⁴⁹ طَامِرُ de örten, gizleyen manalarına gelir.

6) Bilinen, Tanınan Kimse: (رَجُلٌ مَعْرُوفٌ)

ابْنُ جَلَا : Bilinen, meşhur kimsenin künyesi olup,¹⁵⁰ ابْنُ جَلَا aynı zamanda gündüzün de künyesidir. جَلَا başının ön kısmındaki kellik, ابْنُ جَلَا başının ön kısmı hafif kel olan manasına gelir.

Muhadram şairlerden Suheym b. Vesîl er-Riyâhî (60/680) bir beytinde şöyle demiştir:

أَنَا ابْنُ جَلَا وَطَلَّاعُ الثَّنَائِيَا مَتَى أَضَعُ الْعِمَامَةَ تَعْرِفُونِي

“Ben meşhur ve yüksek mevkide olan biriyim. Ne zaman sarığı çıkarsam beni hemen tanırsınız.”¹⁵¹

7) Hırsız: (لِصٌّ)

ابْنُ الطَّرِيقِ - ابْنُ اللَّيْلِ - بَنُو غَبْرَاءَ : Hırsızın künyeleridir¹⁵² ve طَرِيقٌ yol, غَبْرَاءُ toprak, arazi manalarına gelir. بَنُو غَبْرَاءَ aynı zamanda fakir, muhtaç kimselerin de künyesidir.

8) Hokkabaz (Sihirbaz): (مُشْعَبٌ)

أَبُو الْعَجَبِ : Hokkabazın künyesi olup, عَجَبٌ şaşırmak manasına gelir. Meşhûr Arap şairi ve hamase müellifi Ebû Temmâm (231/846) sihirbazı tarif ederken *إِلَّا أَبُو الْعَجَبِ* “Zaman, işinde sihirbazdan başka bir şey değildir” demiştir.¹⁵³

9) Küçük Çocuk (Bebek): (وَلِيدٌ)

¹⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 75, 77; Ebû Zeyd, *Mu'cemu'l-menâhi'l-lafziyye*, I, 58.

¹⁴⁹ İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 135; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XI, 320; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XI, 390; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevânî'l-kübrâ*, II, 121; Suyûtî, *el-Müzhîr*, II, 212.

¹⁵⁰ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, I, 31; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, I, 79; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 35; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 44, 304.

¹⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 149; İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü'l-luga* (nşr. Remzi Münîr Ba'lbekî), I-III, Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, I. baskı, Beyrut 1987, II, 1044; Suyûtî, *el-Müzhîr*, I, 199.

¹⁵² İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV, 131; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 230; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 89; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 202-203

¹⁵³ Zemahşerî, *Rabî'u'l-ebâr*, III, 423; Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, 250; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, IX, 426.

ابْنُ أُمَيْسٍ : Küçük çocuğun künyesidir. Câhiliye şâirlerinden Dureyd b. es-Simme (8/630)'nin nişanlanmak istediği kız, onun yaşlı olduğunu söyleyince, o oda şöyle demiştir:¹⁵⁴

قَالَتْ إِنِّي شَيْخٌ كَبِيرٌ وَمَا نَبَأْتُهَا أَنِّي ابْنُ أُمَيْسٍ

“O benim çok yaşlı olduğumu söyledi, ben de ona dünkü çocuk olduğumu söylemedim.”

10) Ev Sahibi: (صَاحِبُ الْبَيْتِ)

أَبُو الْبَيْتِ - أَبُو الْمَثْوَى - أَبُو الْمَنْزِلِ : Ev sahibinin künyeleridir ve çok ziyafet veren ev sahibine ise أَبُو الْأَضْيَافِ denir. İbrahim (as.)'a da, evinde çok misafir ağırladığı için bu künye verilmiştir. O'nun, evine kendisiyle yemek yiyecek bir misafir gelene kadar yemek yemediği rivayet edilmiştir.¹⁵⁵ بَيْتٌ ve مَنْزِلٌ ev, مَثْوَى konaklanan yer, أَضْيَافٌ konuklar manasına gelmektedir. Ev sahibesine ise أُمُّ مَثْوَى denilmektedir.¹⁵⁶

H.z.Ömer (ra.) döneminde, misafirlige gittiği evin hanımıyla birlikte olan adama sorulur;

-“Bir kadınla birlikte oldun mu?”

- Evet, dün gece.

- Peki kiminle?

- Gece kendilerine misafir olduğum ev sahibesiyle. (بِأُمِّ مَثْوَى)

- Mahvoldun sen! Allah-u Teâlâ'nın zinayı haram kıldığını bilmiyor musun peki?

- Vallahi bilmiyordum! deyince adam, Hz. Ömer'in yanına götürüldü. Durum kendisine anlatıldıktan sonra, “Bilmediğine dair yemin ettirin, eğer yemin ederse bırakın gitsin” dedi.¹⁵⁷

11) Yolcu: (مَسَافِرٌ)

ابْنُ الطَّرِيقِ - ابْنُ السَّبِيلِ - ابْنُ الطَّرِيقِ - بَنُو الرِّحَالِ - بَنُو الرِّحَالِ : Yolcunun künyeleri olup,¹⁵⁸ الطَّرِيقُ ve السَّبِيلُ aynı zamanda yolu kesilen kimsenin de künyesidir.¹⁵⁹ سَبِيلٌ ve طَرِيقٌ yöl, رِحَالٌ ve رِحَالٌ deve palanları, eyer manalarına gelir.

¹⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 51, İsfahânî, *el-Egânî*, XV, 73.

¹⁵⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 25, 306; İbn Sîde, *el-Muhassas*, III, 469; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 39, 266.

¹⁵⁶ İbni Fâris, *Mu'cemu mekâyîsü'l-luga*, I, 52.

¹⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 125.

¹⁵⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXIX, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 47, 157, 232; Münâvî, Muhammed 'Abdurraûf, *et-Tevkîf 'alâ mühimmâti't-te'ârîf* (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâyê), Dâru'l-fikr, I. baskı, Beyrut 1410, s. 31.

12) Anne Babası Bir Olan Kardeşler: (إِخْوَةٌ أُمَّهُمُ وَوَالِدُهُمْ وَوَالِدُهُمْ)

أَبْنَاءُ أَعْيَانٍ : Anne babası bir olan kardeşlerin künyesidir ve أَعْيَانٍ insanların şereflipleri manasına gelir. Anne babası bir olan kardeşler, aynı kişiden dünyaya geldikleri için sanki birbirlerini yüceltmektedirler.¹⁶⁰

13) Anneleri Bir Babaları Farklı Kardeşler: (إِخْوَةٌ أُمَّهُمُ وَوَالِدُهُمْ وَوَالِدُهُمْ)

أَبْنَاءُ أَحْيَافٍ : Annesi bir babaları farklı kardeşlerin künyesidir ve أَحْيَافٍ, fizik ve huy bakımından farklı kimseleri ifade etmektedir.¹⁶¹

14) Babaları Bir Anneleri Farklı Kardeşler: (إِخْوَةٌ أَبُوهُمُ وَوَالِدُهُمْ وَوَالِدُهُمْ)

بَنُو بَهْرَةَ - بَنُو الْعَلَّةِ : Babaları bir anneleri farklı kardeşlerin künyesi olup,¹⁶² عِلَّةٌ kuma manasına gelmektedir.

15) İki Kez Doğum Yapan Kadın: (الَّتِي وَلَدَتْ بَطْنَيْنِ)

أُمُّ ثِنْيِي : İki kez doğum yapan kadının künyesidir¹⁶³ ve ثِنْيِي iki kez doğum yapan manasına gelir.

16) Zenci: (زَنْجِيٌّ)

أَبُو الْبَيْضَاءِ : Zencinin künyesidir. Kör kimseye karşıt manada "Ebû Basîr" denildiği gibi, zenciye de "Ebu'l-Beydâ" denilmiştir.¹⁶⁴ Bu, aynı zamanda siyah rengin künyesidir.

17) Fakir: (فَقِيرٌ)

إِبْنُ حُوبٍ - إِبْنُ غَبْرَاءِ : Fakir adamın künyeleri olup; حُوبٌ günah,¹⁶⁵ غَبْرَاءُ toprak manasına gelir. Muallaka şâirlerinden Tarafe (ö.564 ?)... لَا يُنْكِرُونَ بَنِي غَبْرَاءَ لَا يُنْكِرُونَ بَنِي...¹⁶⁶ bu beytinde "Fakir kimselerin beni tanıdıklarını gördüm" demiştir.

¹⁵⁹ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, VIII, 506; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XI, 319.

¹⁶⁰ Lübnânî, İbrâhim el-Yazıcı, *Nec'atü'r-râid ve şer'atü'l-vârid fi'l-müterâdif ve'l-mütevârid*, I-II, Matba'atu'l-maârif, Mısır 1905, I, 283; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 49.

¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 46.

¹⁶² Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, I, 84; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XV, 38; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 75, 219.

¹⁶³ İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, IV, 29; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, II, 324; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 90.

¹⁶⁴ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 88; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XIII, 155; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, III, 109.

¹⁶⁵ Nisâ sûresi 2.ayette şöyle buyrulmuştur: (وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا) "Ve onların mallarını kendi mallarınıza (katarak) yemeyin. Muhakkak ki o, büyük bir günahtr."

¹⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 121; Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, I, 38; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV, 362.

هُؤْلَاءُ عِيَالُ ابْنِ حُوبٍ sözü de, Araplar arasında çok zorluk ve sıkıntı çeken kimseler için kullanılan bir mesel haline gelmiştir.¹⁶⁷

18) Muhannes: (مُحَنَّتٌ)

أَبُو الْمُثَنَّى : Muhannesin künyesidir ve أَبُو الْمُثَنَّى ikil, çift demektir. Ferezdak, kadınsı hareketleri olan Ömer b. Hubeyre'yi hicvetmek üzere şöyle demiştir:
168

تَبَّنَكَ بِالْعِرَاقِ أَبُو الْمُثَنَّى وَعَلَّمَ قَوْمَهُ أَكْلَ الْخَبِيصِ

"Ebu'l-Müsennâ Irak'a yerleşti ve içinde bulunduğu topluma helva yemeyi öğretti."

19) Çirkin: (قَبِيحٌ)

أَبُو الصَّخْرِ : Çirkinin künyesi olup, صَخْرٌ kaya manasına gelmektedir.¹⁶⁹

20) Cesur, Yürekli: (شُجَاعٌ)

إِبْنُ الْحَزْبِ : Savaşa katılan cesur, yürekli kimsenin künyesidir. حَزْبٌ savaş manasına gelmektedir.¹⁷⁰

21) Dedikodu yapanlar: (أَهْلُ النَّيْمَةِ)

أَبْنَاءُ الْوُشَاةِ : Dedikoducu kimselerin künyesi olup,¹⁷¹ وُشَاةٌ dedikoducu, ispiyoncu manasına gelir.

22) Geceleri Dolaşan: (الَّذِي لَا يَزَالُ يَسِيرُ لَيْلًا)

إِبْنُ الظَّلَامِ : Geceleri dolaşan kimsenin künyesidir¹⁷² ve الظَّلَامُ karanlık manasına gelir.

23) İşinde Ciddi, Mâhir Olan: (صَاحِبُ الْعَمَلِ الْجَادِّ)

إِبْنُ عَمَلٍ : İşinde ciddi, usta olan kimsenin künyesidir ve عَمَلٌ iş demektir. Şâîr'in şu mısrasında da bu manada kullanılmıştır:¹⁷³

يَا سَعْدُ يَا ابْنَ عَمَلِي يَا سَعْدُ هَلْ يُرَوِّينَ دَوْدَكَ نَزْعَ مَعْدُ وَسَاقِيَانِ سَبِطَ وَجَعْدُ

¹⁶⁷ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, II, 386.

¹⁶⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXVII, 84; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, X, 403.

¹⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 190.

¹⁷⁰ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb*, 268; Münâvî, *et-Tevokîf 'alâ mühimmâtî't-te'ârîf*, s. 31.

¹⁷¹ İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 304.

¹⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 207.

¹⁷³ Suyûfî, *el-Müzhir*, I, 403; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 220; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXX, 62; İbni Fâris, *Mu'cemu mekâyîsü'l-luga*, I, 283; Halil b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahmân, *Kitâbu'l-'ayn* (nşr. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Samarrâî), I-VIII, Mektebetü'l-hilâl, y.y., t.y., II, 62.

"Ey benim gibi işinde ciddi olan Sa'd! Deve sürünü hızlı olan mı, Arap ve Acem iki sâki mi sulayacak?"

24) Yarınını Düşünmeyen: (شَخْصٌ لَمْ يَتَّفَكَّرْ فِي عَدِهِ)

إِبْنُ يَوْمِهِ : Yarınını düşünmeyen kimsenin künyesidir ve eyyamcı, gününü yaşayan anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁴ Bu kimse için şair bir dizesinde şöyle demiştir:

لَعَمْرُكَ مَا الْإِنْسَانُ إِلَّا ابْنُ يَوْمِهِ عَلَى مَا تَجَلَّى يَوْمُهُ لَا ابْنَ أَمْسِهِ¹⁷⁵

"Allah'a yemin olsun ki insan, bugününü yaşarken dününü ve yarınını düşünmeyendir."

25) İşinin Ehli: (الْعَالِمُ بِالشَّيْءِ الْمُتَّقِنُ لَهُ)

إِبْنُ بَجْدَتِهِ : İşinin ehli olan kimsenin künyesidir ve بَجْدَةٌ işin aslı, iç yüzü demektir. Böyle bir kimse için هُوَ ابْنُ بَجْدَةِ هَذَا الْأَمْرِ denilir.¹⁷⁶

Sonuç

Klasik Arap nazım ve nesir ürünlerinden hareketle, insanlara verilen künyelerin yanı sıra hayvanlar, bitkiler ve cansız objeler için de künyeleme mekanizmasının Arap dilinde yaygın biçimde işletildiği görülmektedir. Bu künyeler verilirken varlıkların müzekker-müennes olmalarıyla birlikte temel nitelikleri de dikkate alınmış; hakiki, mecâzî ve zıt anlamlı kullanılan kelimeler o varlığı en güzel biçimde anlatan ve çağrışım uyandıran veciz ifade formları içinde sunulmuştur. Bir varlığa verilen bir künyenin zaman zaman başka bir varlık için kullanılıyor olması durumunda ise; doğru anlamlandırma işi kontekse havale edilmiştir.

Kaynaklar

'Abbâs Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi*, I-IV, Kâhire: Dâru'l-meârif, 1973.

Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn (ö. 422/1030), *Nesru'd-durr* (nşr. Hâlid 'Abdulğani Mahfûz), I-VII, Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 2004.

Âmilî, Behâuddîn Muhammed b. Huseyn (ö. 1031/1622), *el-Keşkûl* (nşr. Muhammed Abdülkerim en-Nemerî), I-II, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1998.

¹⁷⁴ Münâvî, *et-Tevekîf 'alâ mühimmâti't-te'ârîf*, s. 31; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 314; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXXVII, 233.

¹⁷⁵ Harîrî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. 'Alî, *Makâmâtü'l-harîrî*, Matba'atu'l-maârif, Beyrut 1873, s. 250.

¹⁷⁶ el-Bekrî, Ebû 'Ubeyd, *Faslü'l-makâl fî şerhi kitâbi'l-emsâl* (nşr. İhsân 'Abbâs, 'Abdülmeccid 'Âbidîn), Müessesetü'r-risâle, I.baskı, Beyrut 1971, s. 297; İbnü'l-Esîr, *el-Murassa'*, s. 71; Suyûtî, *el-Müzhir*, I, 403.

- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. 'Abdillâh (ö. 400/1009), *Kitâbu's-sinâ'ateyn el-kitâbe ve's-şi'r* (nşr. 'Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim), Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye 1986.
- , *Cemheretü'l-emsâl* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, 'Abdülmecid Kutamş), I-II, Beyrut, Dâru'l-fikr 1988.
- Bağdâdî, 'Abdulkâdir (ö. 1093/1682), *Hızânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi lisânî'l-'Arab* (nşr. Muhammed Nebil Tarîfî, Emîl Bedî' el-Ya'kûb), I-XIII, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1998.
- Bekrî, Ebû 'Ubeyd (ö. 487/1094), *Faslü'l-makâl fi şerhi kitâbi'l-emsâl* (nşr. İhsân 'Abbâs, 'Abdülmecid 'Âbidîn), Beyrut: Müessesetü'r-risâle, t.y.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd (ö. 400/1009), *es-Sihâh tâcü'l-luga* (nşr. Ahmed 'Abdulgafûr Attâr), I-VI, Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn 1987.
- Demîrî, Muhammed b. Musa b. 'İsâ (ö. 808/1405), *Hayâtü'l-hayevânî'l-kübrâ*, I-II, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1424.
- Dimaşkî, Ahmed b. Mustafa, *el-Letâif fi'l-luga*, Kâhire: Dâru'l-fadîle, t.y.
- Ebû Zeyd, Bekr b. 'Abdillâh, *Mu'cemu'l-menâhi'l-lafziyye ve fevâid fi'l-elfâz*, Riyâd: Dâru'l-'âsime 1996.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ö. 370/980), *Tehzîbü'l-luga* (nşr. Muhammed İvad Mur'ib), I-XV, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsî'l-'Arabî 2001.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed (ö. 770/1368-69), *el-Misbâhu'l-münîr fi garîbi's-şerhu'l-kebîr*, I-II, Beyrut: el-Mektebetü'l-'ilmîyye, t.y.
- Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân (ö. 175/791), *Kitâbu'l-'ayn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhim es-Samarrâî), I-VIII, Beyrut: Mektebetü'l-hilâl, t.y.
- Harîrî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. 'Alî (ö. 516/1122), *Makâmâtü'l-harîrî*, Beyrut: Matba'atu'l-maârif 1873.
- İsfahânî, Ebu'l-Ferec 'Ali b. el-Hüseyn (ö. 356/967), *el-Egânî* (nşr. Semîr Câbir), I-XXIV, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân (ö. 392/1001), *el-Hasâis* (nşr. Muhammed 'Ali en-Neccâr), I-III, Beyrût: 'Âlemü'l-kütüb, t.y.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933), *Cemheretü'l-luga* (nşr. Remzi Münîr Ba'lebekkî), I-III, Beyrût: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn 1987.
- İbn Ebî'd-Dünya (ö. 281/894), *Kıra'd-dayf* (nşr. Abdullah b. Hamad el-Mansûr), I-V, Riyâd: Edvâü's-selef 1997.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn 'Ahmed (ö. 395/1004), *Mu'cemu mekâyîsü'l-luga* (nşr. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn), I-VI, y.y., İttihâdü'l-küttâbi'l-'Arab 2002.
- İbn Hamdûn, Muhammed b. 'Ali (ö. 562/1167), *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, I-X, Beyrut: Dâru sâdır 1417.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, (ö. 276/889), *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, I-II, Kâhire: Dâru'l-hadis 1423.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Beyrut: Dâru sâdir, t.y.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan 'Ali b. İsmail (ö. 458/1066), *el-Muhassas* (nşr. Halil İbrâhim Ceffâl), I-V, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî 1996.
- , *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam* (nşr. 'Abdulhamîd Hindâvî), I-XI, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 2000.
- İbnü'l-Esîr, Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), *el-Murassa' fi'l-âbâ ve'l-ümmehât ve'l-benîn ve'l-benât*, (nşr. Fehmî Sa'd), Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb 1996.
- Kalkeşandî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali (ö. 821/1418), *Subhu'l-a'shâ fi sinâati'l-inşâ* (nşr. Yusuf Ali Tavîl), I-XIV, Dîmaşk: Dâru'l-fikr 1987.
- Kavak, Fadime, "Arap Kültüründe Künyeleme Geleneği ve Çöl Faunası Üzerindeki Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2013), s. 111-149.
- Lübnânî, İbrâhim el-Yazıcı, *Nec'atü'r-râid ve Şer'atü'l-vârid fi'l-müterâdif ve'l-mütevarid*, I-II, Mısır: Matba'atü'l-ma'ârif 1905.
- Meydânî, Ebu'l-Fadl 'Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî (ö. 518/1124), *Mecma'u'l-emsâl* (nşr. Muhammed Muhyiddin 'Abdulhamîd), I-II, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ty.
- Münâvî, Muhammed 'Abdurraûf (ö. 1031/1622), *et-Tevkîf 'alâ mühimmâti't-te'ârîf* (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye), Beyrut: Dâru'l-fikr 1410.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdilmelik b. Muhammed b. İsmail (ö. 429/1038), *Simâru'l-kulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim), Kâhire: Dâru'l-maârif 1965.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân (ö. 911/1505), *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-luga ve envâ'thâ* (nşr. Fuâd 'Ali Mansûr), I-II, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1998.
- Tevhîdî, 'Ali b. Muhammed b. Abbas Ebû Hayyân (ö. 414/1023), *el-Besâir ve'z-zehâir* (nşr. Vedâd el-Kâdî), I-X, Beyrut: Dâru sâdir 1988.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdirrezzâk el-Huseynî (ö. 1205/1791), *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (tah. Komisyon), I-XXXX, Kâhire: Dâru'l-hidâye, t.y.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1144), *Esâsü'l-belâga* (nşr. Muhammed Bâsil), I-II, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1998.
- , *el-Müsteksâ fi emsâli'l-'Arab*, I-II, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1987.
- , *Rabî'u'l-ebâr ve nusûsu'l-ahbâr*, I-V, Beyrut: Müessesetü'l-a'lamî 1412.